

КОМУНІКАТИВНІ СИТУАЦІЇ АДРЕСОВАНОГО ВОЛЕВІЯВЛЕННЯ ЯК КОМПОНЕНТИ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ (на матеріалі роману „Апостол черні” Ольги Кобилянської)

Оксана Даскалюк. Комунікативні ситуації адресованого волевиявлення як компоненти художнього твору (на матеріалі роману „Апостол черні” Ольги Кобилянської).

У статті зроблено спробу характеристики персонажів художнього твору через аналіз їх комунікативної тактики у ситуації спонування адресата мовлення. Українська мова має чимало засобів для передання адресованого волевиявлення, вживання яких обумовлено комунікативною ситуацією, стосунками між співрозмовниками, мовними традиціями певної спільноти. Опис цих мовних засобів, вжитих у романі „Апостол черні”, продемонструє мовленнєві норми україномовної буковинської інтелігенції початку ХХ століття.

Ключові слова: комунікативна ситуація, адресоване волевиявлення, літературний герой, мовець, адресат.

Оксана Даскалюк. Коммуникативные ситуации адресованного волеизъявления как компоненты художественного произведения (на материале романа „Апостол черни” Ольги Кобылянской).

В статье предпринята попытка охарактеризовать героев художественного произведения путем анализа их коммуникативной тактики в ситуации адресованного побуждения. Украинскому языку присущи различные языковые средства для передачи волеизъявления адресату речи, применение которых часто обусловлено ситуацией коммуникации, отношениями между коммуникантами и языковыми традициями, существующими в определенном сообществе. Описание этих языковых средств, использованных в романе „Апостол черни”, даст информацию о языковых нормах ведения коммуникации украиноязычной интеллигенции Буковины ХХ века.

Ключевые слова: коммуникативная ситуация, адресованное волеизъявление, литературный герой, говорящий, адресат.

Oksana Daskalyuk. Communicative situation will addressed as components of an artistic work (the novel „Apostle of the rabble” by Olga Kobilyanska).

The article is an attempt to create profiles of the main characters of the novel „Apostle of the rabble” (by Olga Kobilyanska) using analysis of their communication tactics in a situation of an addressed urge. The Ukrainian language has many means for the expression of an addressed will, which are affected by communicative situation, relationships between the interlocutors and language traditions of a community. The description of the above mentioned linguistic means used in the novel „Apostle of the rabble” will provide new information about the language standards of the Ukrainian-speaking community in Bukovyna of the early twentieth century.

Key words: communicative situation addressed will, character, speaker, recipient.

Особливість мовного дослідження художнього твору в тому, що вивченню підлягає текст, придуманий автором, а отже, всі його персонажі й описані події – фіктивні, витвір уявлення письменника. Проте для життєвості зображуваного автор повинен чітко дотримуватися тих мовних реалій, у яких існують прототипи його героїв, тих комунікативних правил ведення розмови, що регулюють мовлення певних спільнот, вихідцями яких стають літературні герої. За умови досягнення такого наближення до життя читач повністю занурюється у вир подій та ігнорує умовність відображеного у творі й насправді співпереживає героям. Ольга Кобилянська – великий майстер режисування художнього тексту. Письменниця вдало відтворює не лише діалоги героїв, а й робить їх реальними, тобто відчутнішими для читача, описуючи паралінгвальні засоби комунікації: міміку, жести, погляд тощо. Докладніше розглянемо цю особливість творів нашої великої землячки на прикладі роману „Апостол черні”.

Вважаємо, що адресоване волевиявлення – один із чинників створення динамізму твору, а засоби спонування співрозмовника до виконання дії, вжиті мовцем в певній комунікативній ситуації, характеризують героя як з погляду його освіченості та вихованості, так і його психоемоційного стану. На нашу думку, обраний для аналізу твір дасть змогу проілюструвати засоби адресованого волевиявлення, що функціонували у мовленні української інтелігенції Буковини на початку ХХ століття.

Спонукальна модальність останнім часом стала об'єктом дослідження багатьох мовознавчих праць, оскільки вона є невід'ємною частиною теорії комунікації. Семантичне наповнення спонукальних конструкцій, граматичні характеристики імператива та його функціонально-семантичних еквівалентів аналізували й описували російські мовознавці (йдеться про сучасні мовознавчі пошуки) В. Храковський та О. Володін [7], І. Бірюлін [2], І. Долиніна [3], О. Ізотов [4].

Серед українських мовознавців граматиці апеляції та спонукальній модальності було присвячено праці М. Скаба [6], Л. Бережан [1], Н. Швидкої [8]. Мета нашого дослідження – з'ясувати, яке змістово-композиційне навантаження несуть конструкції адресованого волевиявлення у художньому творі і чи може специфіка оформлення спонукальної інтенції, адресованої співрозмовникові, з урахуванням ситуації мовлення бути характеристикою самого героя.

Спершу ми повинні з'ясувати значення терміна „комунікативна ситуація” та його наповненість з погляду фіксації адресованого волевиявлення мовця. Наведемо визначення, подане розробниками теорії комунікативної поведінки Ю. Прохоровим та Й. Стерніним: „Стандартна комунікативна ситуація – типова, повторювана комунікативна ситуація, яку характеризує використання стандартних мовленнєвих засобів” [5, с. 44]. Таким чином, комунікативна ситуація адресованого волевиявлення – це ситуація мовленнєвого спонукання, здійснюваного мовцем, спрямованого адресатові мовлення з метою спонукати останнього до виконання / не виконання дії, бажаної, потрібної мовцеві / адресатові мовлення, переданої за допомогою мовних засобів, вживання яких прийнято у певній мовній спільноті для оформлення цієї комунікативної мети. Вживання загальноприйнятих засобів передання спонукання передбачає ефективність аналізованої комунікації і значну ймовірність виконання адресатом спонукуваної дії. Якщо ж для адресованого волевиявлення мовець використовує невластиві для цієї ситуації мовні засоби, то це може вплинути на продовження контакту (впритул до виникнення конфлікту), не кажучи вже про створення для адресата мовлення умов, за яких він може ігнорувати спонукання мовця. Найчастіше в україномовній спільноті адресоване волевиявлення передають імперативними реченнями, оскільки саме ця спосібна форма дієслова пристосована мовною системою для передання спонукання: адресованість (форми 2-ої особи однини / множини, 1-ої особи множини), називання спонукуваної дії, проєкційна спрямованість у майбутнє (нерідко часові межі виконання спонукання мовець вказує в самій репліці адресованого волевиявлення, причому мовне оформлення цієї комунікативної дії теж нерідко потребує мовленнєвої майстерності). Комунікативну відстань між співрозмовниками у такого роду спонуканнях зазвичай фіксує пошання множина. Також спонукання передають функціонально-семантичні еквіваленти наказового речення: з частками умовності б (би): *Зайшли б до нас*; питальні конструкції: *Чи не відвідаєте нас завтра?*; ситуативно-зумовлені вокативні речення: *Сергію!*, вигуківі конструкції: *Геть!*; теж залежні від ситуації мовлення еліптичні конструкції: *Води!*; оформлення категоричного наказу інфінітивом: *Стояти!* тощо. Вживання всіх перерахованих форм передання наказовості тісно пов'язано зі стосунками між адресатами, їх комунікативними характеристиками, а також ситуацією мовлення.

З погляду частотності, то найуживанішими в романі „Апостол черні” є власне імперативні речення. Це, мабуть, зумовлено, більш-менш рівним соціальним статусом персонажів. Шанобливе ставлення передано вживанням пошаної множини, чим вдало оперує письменниця. Коли стосунки між героями стають близькими, вони переходять на дружнє „ти”. Як-от після Євиного освідчення: *Ево, – крикнув щасливо, – чи ти не жартуєш? Повтори ще раз* (Кобилянська, с. 138). Схожу ситуацію переживає головний герой й у стосунках з Дорою: *Як? Ви би... ти хотіла б, Доро? [...] Не плач, Доро, – попросив він, зітхаючи з полегшою і поцілував її, притискаючи її до себе* (Кобилянська, с. 230).

Для повнішого сприйняття героїв роману читачем письменниця характеризує декого з них через мовлення інших персонажів. Наприклад, жорсткий характер Максима Цезаревича передано (і не один раз) словами його сина: *Душа мого батька без тепла, повна погорди до всього, що м'яке...* (Кобилянська, с. 47). Відповідно до загального задуму створення образу персонажа описано й його манеру спілкування з рідними та чужими людьми. Будучи годинником, Максим Цезаревич не прагнув прогинатися перед своїми замовниками, його мовленнєва поведінка із відвідувачами доволі жорстка, як-от: *А коли „хорий” (зламаний годинник. – О. Д.) уже вилікується і годинникар його вам віддасть, то як поставить вас ціну – хоч клякай, не спустить. „Давніше було добре, – скаже їдко, – доки не знали, яка хвилинка дорога, а тепер зле. Не приносить, будь ласка, до мене свого приятеля, коли занедужає вдруге...”* (Кобилянська, с. 5). Про непохитність героя у ціні свідчить вживання імперативної форми у мові автора (*хоч клякай*), а про байдужість до подальшої потреби в замовникові – ця ж форма дієслова у мові персонажа. Щоправда, на перший погляд здається, що формула люб'язності *будь ласка* пом'якшує різкість сказаного, проте авторська заувага щодо тону волевиявлення – „їдко” і цей факт ставить під сумнів. Швидше, це ще більше підкреслює непохитність і жорсткість у ставленні до людей, від яких Максим все ж таки залежить (також таке поведіння із замовниками може свідчити про справжню майстерність годинникаря, оскільки він переконаний, що його послуги матимуть попит незалежно від манери вести бесіду).

Не був м'яким Максим Цезаревич і у стосунках з власними дітьми. Згадаймо хоча б випадок з донькою Оксаною, яка, несправедливо отримавши двійку, плачучи нарікала на те, що батько не допоможе їй, бо вона – “не чужий годинник”. На що отримала різку відповідь: **Поможі собі сама, коли хочеш колись бути сама вчителькою, – озвався батько за плечима. – [...]. Але жебрати за вас чи за себе я не буду й вам не дозволю. Плач, коли хочеш, але бодай знай чого плачеш!** – І дав п'ятнадцятилітній донечці кілька хлястуків по плечах (Кобилянська, с. 23). У конфлікт вміщується єдиний син Максима – Юліян, який притримав батькові руки. І ось кульмінація: **Ти підеш з моєї хати...** – обізвався перший батько і сіпнув рукою, щоб вирвати її з руки сина (Кобилянська, с. 24). Показово, що в цей момент замість наказового речення Цезаревич-старший вжив дієслово у формі майбутнього часу, чим, зм'якшуючи свій вольовий вплив, констатував перенесення покарання на майбутнє. Така форма адресованого волевиявлення дозволила Юліянові відповісти: ... **А щодо того, щоб я покинув нашу хату, то не журіться. По матурі я піду. І далеко поїду... (там само).** До такого способу спонукання батько вдасться також, коли прохатиме сина відвезти його на лікування: ...**Поїдеш зі мною...** (Кобилянська, с. 76), що сприйматиметься як пропозиція, від якої важко відмовитися.

Непохитність Максима Цезаревича, його твердість і жорсткість у поводженні з людьми стають тієї пружиною, яка запускає сюжет роману в рух. Уже після розкриття сімейної таємниці Максим стає м'якшим у стосунках з дітьми, що знову ж таки передано і в ситуаціях адресованого волевиявлення: **Не суди застрого, сину, не суди, ми ще без пасіки, як ті дикі бджоли...** (Кобилянська, с. 123) – мовець, окрім спонукання, називає свого адресата, що служить пом'якшенням вольового впливу (саме у мовленні цього героя); або **Дома привітала Юліяна тиша, що, мов шовком, обняла його, а батько простягнув до нього руку й усміхнувся: Ходи, сину, ходи, я вже на тебе, мов на спасення жду...** (Кобилянська, с. 154) – окрім звертання, мовець передає своє прихильне ставлення жестом відкритості та посмішкою.

Треба зауважити, що текст роману майже весь побудовано на діалогах з незначними авторськими „рemarkами”, які лише допомагають кращому, скажімо, навіть реальнішому сприйняттю героїв та подій твору. Конструкції з елементами адресованого волевиявлення (переважно з другоособовими формами імператива) надають оповіді динамізму, а письменниці – змогу не зосереджуватися на дріб'язкових чи змістово незначущих діях та вчинках героїв. І для підтвердження наведемо приклади з твору. До Дори, яка потрапила в катастрофу і втратила чоловіка, просять приїхати тету Ольгу. Дід Дори, отримавши страшну новину, каже до Ольги: **Їдь, Ольго, – сказав, обезсилено опускаючись у фотель, – залиш мене. Ти бачиш, що я переживаю всіх. На те Господь мене і тримає. Їдь, доки вони ще живі, доки б'є в них живчик. Я ще маю надію, їдь** (Кобилянська, с. 174) – чітко, коротко і ясно, без нагромадження опису відчаю героїв трагічну життєву ситуацію передано повністю.

Цікавим для нашої мети буде опис передання адресованого волевиявлення в офіційній ситуації спілкування. Причому на офіційність нашаровано емоційний стан мовців, оскільки розмова відбувається після самогубства одного з героїв. Бабуня, з якою читач мав нагоду познайомитися на початку твору і вже тримав собі в уяві як білоголову бабусю з чорними блискучими очима, з інтелігентним обличчям, з усього вигляду – „пані” (Кобилянська, с. 8), повертала борг загиблого зятя. У цьому випадку героїня вживає перформативні дієслова: **Я віддаю вам, пане докторе, в імені моїх осиротілих неповнолітніх унуків довг, затягнений у вас моїм померлим затем капітаном Цезаревичем, з ваших на його руки зложених вами грошей і прошу їх поквітувати** (Кобилянська, с. 101). Коли ж лікар зауважив, що грошей було значно більше, **бабуня встала. Її погляд промайнув по ньому:**

Скажіть просто, пане докторе, – сказала, – ви твердите, що покійний присвоїв собі всю вашу готівку? Говорім отверто! І поступайте, як хочете. Нащо передавати йому свій заробіток? Я тут чужа... (Кобилянська, с. 101). Героїня вживає дієслово наказової форми першої особи множини – сумісної дії, щоб залучити співрозмовника до відкритої бесіди. Ця фраза органічно розвивається у подальшому монолозі героїні, яка розказує про становище, у якому опинилася сама з сиротами на руках. У цій ситуації, як і в попередніх, ми зачитували початок розмови, щоб, окрім вербального наповнення ситуації, звернути увагу на її паралінгвальні особливості, оскільки мовлення героїв із заувагами автора дуже чітко передають настрій персонажів.

За допомогою імператива спільної дії у тій самій офіційній ситуації залагодження боргу звертається до шановного товариства господар дому: **Полагодім цю фатальну справу, з огляду на**

шановну родину покійника і на вашу честь і знану особу, без суду тут, у хаті, між собою. Якої ви думки? [...] **Заявіть їй отверто. Вибачте**, пані добродійко, – сказав, звертаючись до бабуні, яка також мовчала. – Коли поговоримо отверто (вона притакнула головою), чи вважаєте, що покійник винен у тому, що передана йому сума пропала?.. (Кобилянська, с. 103). Знову ж таки заклик до спільної дії дає змогу розпочати діалог між усіма присутніми, щоб якимось залагодити справу. Другоособовими формами імператива майор спонукає до ширості адресата мовлення – лікаря і бере у бабуні дозвіл щодо подальшого провадження розслідування. Таке звернене мовлення характеризує мовця як людину дипломатичну, яка вмє залагоджувати конфлікти.

Щодо вживання наказових форм дієслова або їх еквівалентів у стані афекту, то й такі випадки трапляються в романі. Зупинімося на мові героїв, які беруть участь в одному з них: **Залишіть її** (Еву. – О.Д.), **Юліяне**, – **вмішався о.Захарій, дуже спокійний, усміхаючись гірко**. – **Вона ніколи неправдиво не орудувала і тепер сказала те, що думала** (Кобилянська, с. 152). Знову ж таки звертаємо увагу на авторські доповнення ситуації мовлення: вказуючи на гірку посмішку героя, письменниця розкриває його внутрішній біль.

– **То будь ним** (попом. – О.Д.), **як хочеш, будь чий хочеш, але я піду на медицину!** – сказала, **вражена, і очі її запаліли раптовим гнівом** (Кобилянська, там само). Згодом, коли жіноча хитрість взяла верх над емоціями, Ева змінює тактику розмови: **Я роздумала. Ти можеш бути вчителем релігії в місті, як до того прийде, а я буду лікарювати. Не так? Ах... будь добрий, послушний, Юлику. Ми можемо це так гарно погодити, – благала і пестила голосом**. – **Ти не пожалуєш, маючи жінку-лікарку, лише дай дозвіл** (там само). Ці уривки свідчать про непостійність характеру Еви, про її хвилеподібні зміни настрою, що унаслідовано від бабусі. Щодо вербальної характеристики поданого уривку, то варто звернути на те, що у хвилині гніву адресованість передано лише способом імператива, а у миті підлещування – у мовленні героїні з'являється звертання.

Проаналізуємо ситуації спонукання до осіб, нижчих за соціальним статусом. Вони теж можуть якоюсь мірою характеризувати героїв. Ось у мовленні о. Захарія до городника: **Ідіть, Зорко, через фіртку, а я піду відси, з дороги, просто до робітні майстра. Мені так само спішно. За годину відходить поїзд, а я маю ще дещо в місті полагодити...** (Кобилянська, с. 15). Ми процитували всю фразу, оскільки наказовість першого вислову зм'якшено поясненням про відсутність часу в адресанта.

А ось інше оформлення спонукання з діалогу між Альбінським та його слугою: **Все може бути, пане. Я лиш кажу... – Забирайся, де панна Оля? [...] Ти що на скажеш, Олексо, то все глупотою дише, стара баба з тебе. Іди і зачини двері від моєї веранди, бо віє** (Кобилянська, с. 170). Різкість у ставленні до слуги лише доповнює негативний портрет героя, який хоч і панського роду, проте був чи не єдиним підозрюваним у зникненні грошей, які залишив загиблого лікар. Через це і прокляла його та його рід бабуня: **... наближалася до господаря дому з визивною поставою і парадним строем і, вп'яливши свої чорні очі в нього, підняла руку і кликнула: “Тепер ти уважай!”**. Той пан прокинувся, але не рушив з місця. **“Тепер ти уважай!” – повторила. – Проклинаю тебе за невинні сироти з цілою твоєю сім'єю, скільки б в тебе їх і не було б, щоб кожне з твоїх дітей не зазнало ні промінчика щастя...** (Кобилянська, с. 89-90). Першим наказовим реченням жінка досягла контакту з винуватцем, повтором цієї конструкції зосередила увагу адресата на тому, що буде сказано далі. Це схоже на прийом психотерапевта, що виявилось доволі дієво, оскільки, як відомо з тексту роману, прокляття відтоді ні на хвилину не залишало думок Альбінського. Отже, бабуня була тонким психологом або отримала це вміння внаслідок перенесеного стресу.

Інколи адресоване волевиявлення передають за допомогою модальних слів: **Ви не повинні дивитися на такі прикрі фільми**, – сказав він, **а його голос мав м'який звук** (Кобилянська, с. 120). Таке волевиявлення сприймається як порада, увага концентрується на ставленні мовця до адресата мовлення. Знову ж таки коментар автора про голос мовця повніше передає атмосферу цієї комунікації.

Зафіксовано також спонукання, передане за допомогою предиката-перформатива у формі умовного способу: **Юліян збентежився: Я волів би вже нині, коли це було б можливо...** (Кобилянська, с. 143). Першоособова форма дієслова зосереджує увагу на мовцеві, що дозволяє йому, наголошуючи на своєму проханні, не чинити явного тиску на адресата.

Коли стосунки між комунікантами не налагоджено, для оформлення адресованого волевиявлення мовці вживають питальні речення з предикатом у формі умовного способу: **...Чи не дозволили б ви слугі відпровадити малу на Мельниківку, бодай через старий міст?..** (Кобилянська, с. 180) або перформативи: **Прошу три білети з першорядних місць**, – сказав Альбінський і **сгянув нервово до кишені** (Кобилянська, с. 190); **Наразі він сказав: Я прошу вибачення, пані Вільде** (Кобилянська, с. 212); формул люб'язності: **Будьте ласкаві, пані** (Кобилянська, с. 224); „**Можже**

будете ласкаві колись до моєї матері або сестри заглянути? (Кобилянська, с. 75). Функціонально-семантичні еквіваленти імператива герої вживають і коли, прохаючи, прагнуть не образити адресата: (Рибко. – О.Д.): ... *Вибачте, пане капітане, коли вас, як ваш земляк, дозволю собі просити, щоб ви мало грошей з собою взяли* (Кобилянська, с. 94), що характеризує персонажа як ввічливу і м'яку людину. Звернімо увагу, що саме спонукання оформлено в конструкцію зі сполучником мети *щоб*.

Для підтримання приязних стосунків герої роману часто передають вітання особам, яких давно не бачили. Про це просять адресатів мовлення, а форма передачі є характерною для того часу: *Він дуже просить передати поклін її шановним родичам, спеціально батькові та і бабуні поцілувати ручки* (Кобилянська, с. 121); або безпосередньо через спонукання адресата мовлення: *Подякуй будучому молодому панові-дідичеві за привіт і запросини і відповідж, що, як зможу, то приїду, лише не означаю речниця, щоб не бути часом словоломним* (Кобилянська, с. 123). Це знову ж таки характеризує героя, як не лише добре вихованого, а й небайдужого до всіх, з ким звела його доля. Цікавим є опис ситуації волевиявлення, переданий самим автором: *Дора саме побачила малий шліфований флакон на цвіти і казала собі його подати* (Кобилянська, с. 195), що є не лише складником розгортання сюжету, а й деякою мірою характеризує героїню: нейтральне ставлення до особи, нижчої за соціальною ієрархією (що було прищеплено вихованням у польській сім'ї), – не попросила і не наказала.

Не можемо випустити з уваги й вживання наказових конструкцій у батьківських настановах: *Мати німо притиснула сина до грудей: Не спаношся, дитино, – прошептала, бо голосу десь їй забракло* (Кобилянська, с. 31); ...*Якби я мав тобі ще щось на цю тему сказати, то додам хіба: Уникай нагоди. Лиш вона робить з нас злочинців у рїзних напрямках* (Кобилянська, с. 116); *Не забудь за скоро свій народ* (Кобилянська, с. 28), що свідчить про небайдужість батьків до того, ким стануть діти, залишивши батьківський дім.

Насамкінець хотілося б зауважити щодо мови твору: у всіх випадках адресованого волевиявлення письменниця вустами героїв передає цю комунікативну мету імперативом, жодного разу не спонукають герої через вживання знеособленого інфінітива чи дієслова у формі майбутнього часу першої особи множини для заклик до сумісної дії. Це свідчить про те, що ці форми не були поширеними на початку ХХ століття, а також про те, що особа адресата завжди була на першому місці, незважаючи на її соціальний статус чи віковий критерій. Волевиявлення завжди стосувалося конкретної людини, про що свідчить систематичне вживання другоособових форм однини чи множини або першоособової форми множини: *застановіться, потрудіться, жадайте, станьмо, підійдімо* тощо. А це свідчить про високий рівень мовленнєвої культури, що панував у ті часи поміж українською інтелігенцією.

Таким чином, вживання певних морфолого-граматичних форм та синтаксичних конструкцій для передання адресованого волевиявлення дає змогу авторові реальніше відобразити події художнього твору, „оживити” стосунки між героями роману й опукліше висвітлити всю гаму емоцій, що панують між героями. В останньому письменниці у нагоді стали описи паралінгвальних засобів оформлення комунікації, зосередження на інтонаційному обрамленні реплік героїв. Проаналізований роман засвідчив, що насичення твору спонукальними конструкціями сприяє динамічнішому розвитку подій. Вміння спонукати адресата мовлення до певної дії і форма передання волевиявлення доповнюють психоемоційну характеристику героя, ширше розкривають такі його риси, як вихованість, приналежність до певного соціального прошарку, вміння володіти собою і керувати діями інших.

Література

1. Бережан Л.В. Імперативні речення в системі спонукальних конструкцій / Лариса Бережан // Наук. вісник Чернівецького ун-ту. – Слов'янська філологія. – Чернівці : ЧДУ, 1997. – Вип. 13. – С. 117-124.
2. Бирюлин Л.А. Повелительные предложения : проблемы теории / Л.А.Бирюлин, В.С.Храковский // Типология императивных конструкций ; отв. ред. В.С.Храковский. – СПб. : Наука. – С. 5-50.
3. Долинина И.Б. Императивная парадигма : Содержательная структура и механизмы маркировки / И.Б.Долинина // Типология императивных конструкций ; отв. ред. В.С.Храковский. – СПб. : Наука. – С. 257-284.
4. Изотов А.И. Оптативность и побудительность / А.И.Изотов // Лингвокогнитивные проблемы межкультурной коммуникации : сб. статей. – М.: Филология, 1997. – С. 141-144.
5. Прохоров Ю.Е. Русские : коммуникативное поведение / Ю.Е.Прохоров, И.А.Стернин ; [3-е изд., испр.]. – М. : Флинта : Наука, 2007. – 328 с.
6. Скаб М.С. Грамматика апелляции в украинській мові : Монографія / Мар'ян Скаб ; [відп. ред. Вихованець І.Р.]. – Чернівці : Місто, 2002. – 272 с.

7. Храковский В.С. Семантика и типология императива: Русский императив / Храковский В.С., Володин А.П. ; отв. ред. В.Б.Касевич ; [Изд. 2-е, стереотипное]. – М. : Эдиториал УРСС, 2002. – 272 с.

8. Швидка Н.В. Імперативні речення в сучасній українській мові: семантика, засоби вираження спонукальності, функції : автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Швидка Надія Валентинівна ; Харків. держ. ун-т. – Харків, 1998. – 20, [1] с.

Джерело ілюстративного матеріалу

Кобилянська О. Апостол черні : Повесть / Ольга Кобилянська ; вступ. слово та підготовка тексту Є. Г. Куртяка ; худ. оформл. Б.Р.Куртяка. – Львів : Каменяр, 1994. – 243 с. – (Сер. “Знамениті письменники”).